

אמה	נפרץ למקום האסור], וע"י זריקה מותר.	להלך שם.
לטלטל מחוץ לאלפים אמה	אסור כדרכו, רק ע"י זריקה	אסור אף ע"י זריקה שמא ימשך אחר חפצו.
למשוך מחוץ אלפיים אמה לתוכם	מותר	מותר דעד שמשכו אינו חפצו, וכשהגיע אליו אין חשש שיצא.
לטלטל בחצי חצר שבתחמו	מותר	רש"י: אסור [דנפרצה במלואה לאסור], ורק להלך מותר. תוס' שנין והוספה ברש"י: מותר כדרכו (דהיו מחיצות בע"ש).
בית מחוץ לתחמו שפי התקרה מסמן סיום תחמו	מותר לטלטל בזריקה	מותר לטלטל בזריקה דלא חיישינן שמא ימשך.

(ע"ב) 'הלכתא כרבן גמליאל... - סיכום הסוגיא והמפרשים בס"ד.

דיר וסהר	ספינה מהלכת	עומדת	דיר וסהר
רבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה	מהלך את כולה דספינה נוטלתו מתחילת ד' לסוף ד': א. מהלכת בכל קפיצה יותר מד', ולא עמד פסיעה אחת בתוך ד' דליקנו ליה. ב. הספינה נוסעת לצד אחד והוא הולך בכיוון הנגדי, נמצא שלא זו מד"א (רש"י דחאח). ג. כשעוקר את רגלו, לפני שהספיק להניחה הוציאתו הספינה חוץ לד' על כרחו (רש"י כתב דכן עיקר). ד. כל תזווה של הספינה יש לו ד"א חדשים (תור"פ וריטב"א).	מהלך את כולה דבה: הואיל ושבת באויר מחיצות מבעוד יום. ד"ז: אין לו אלא ד' אמות.	מהלך את כולה
רבי יהושע ורבי עקיבא	דבה: ר"י ור"ע מודו לר"ג ור"אב"ע. ד"ז: אין לו אלא ד' אמות. דספינה מינח נייחא ומיא קממטי לה.	אין לו אלא ד' אמות לדבה: דנכנס שם על דעת שתוציאנו ממקומו. א"נ, משום גזירה. לד"ז: כבמהלכת.	אין לו אלא ד"א

להלכה

דב: הלכה כרבן גמליאל בדיר וסהר וספינה (וכ"פ הרי"ף, רמב"ם, תוספות, רשב"א, ריטב"א, רא"ש, ר"ן, מאירי, אור זרוע, אהל מועד, אגודה, הגהות אשרי, טוש"ע סי' תה סעי' 1).
שמאל (וכן הכריע רבי יהושע דידיה כפי שהעיד בן אחיו): הלכה כרבן גמליאל בספינה, אבל בדיר וסהר לא (וכ"פ רבנו חננאל).

דף מג

יש תחומין למעלה מעשרה, או אין... - הבעיה היא לגבי מי שלא שבת למטה מעשרה, האם קונה שביתה למעלה מעשרה. א"נ במי ששבת למטה מעשרה, האם עכ"פ מותר לו לצאת מחוץ לאלפיים מעל עשרה. אבל זה פשוט שמי

ששבת למטה מעשרה, אפי' יצא דרך קפיצה חוץ מאלפיים, כשיגיע לארץ יהיה אסור לו לזוז ממקומו (רשב"א, ריטב"א, ר"ן).

'דארעא סמיכתא היא' - אין להקשות ממש"כ רש"י כמה פעמים (לעיל יא ע"ב רשיד"ה הכל מודים, שם ד"ה הכל פליגי, לג ע"א ד"ה עמוד, שם ד"ה מותר, להלן צח ע"ב ד"ה למטה, יומא יא ע"ב ד"ה ולא, וכ"ה בתוס' שבת ד ע"ב ד"ה באילן) שדוקא גובה פחות מג"ט הוא ארעא סמיכתא, וכאן כתוב בגמ' להדיא שאפילו עמוד הגבוה י"ט [ואף יותר] נקרא 'ארעא סמיכתא' ! דיש לבאר דהמושג 'ארעא סמיכתא' הוא ביטוי מושאל לכל מה שנחשב כקרקע, ובכל מקום הוא כדינו: לגבי רשויות - כל פחות מג"ט הוא כקרקע כי הרבים דורסים עליו תוך כדי הילוכם, לכן נקרא ארעא סמיכתא. וכן לגבי עקירה והנחה. וכן לגבי איסור טיפוס ושימוש באילן - כל פחות מג"ט אין דינו אילן ומותר כמו על הקרקע, לכן נקרא 'ארעא סמיכתא'. וכן לגבי מזווה להחשיב דין פתח כדי שיהיה ראוי לחקוק להשלימו לרוחב ד"ט, אם בפתח רוחב ד"ט בגובה ג"ט - אין דינו כפתח, ונקרא ארעא סמיכתא. אבל לגבי תחומין - כל שהוא מחובר לקרקע וראוי לעלות עליו (אפי' בטורח) ולהלך שם הוא כקרקע, ונקרא ארעא סמיכתא. וע"ע לעיל (יט ע"ב רשיד"ה מתוך ד') לגבי דין תל המתלקט, שכל שאין י"ט תוך שיפוע של ד' אמות - דינו כקרקע ולא ככותל, ונקרא 'ארעא סמיכתא'. ועוד מצינו (שבת ק ע"ב, וגיטין ח ע"א) למ"ד שהים הוא כרמלית רק משפתו ומעלה, היינו משום דכל המים (אפי' שגובהן כמה ק"מ) הם 'ארעא סמיכתא'. ועוד מצינו (יבמות קטז ע"ב וברשיד"ה על הגשר) שכל מעבר בגשר (ולא חשוב הגובה והמרחק) נקרא ארעא סמיכתא ולא שיט במים או רכיבה או זריקה. ועוד מצינו (ב"ק סז ע"א וברשיד"ה קבעו) על צינור שקבעו בקרקע ואח"כ חקקו, שאינו נקרא כלי אלא ארעא סמיכתא. ועוד מצינו (ברכות כה ע"ב) לגבי לבו רואה את הערוה, שבמים עכורים שרי דכארעא סמיכתא דמו (וע"ע היטב שבת צט ע"ב וברשיד"ה כמאן).

'כדאמר רבא במהלכת ברקק, ה"נ במהלכת ברקק...אמר רבא במהלכת ברקק' - יש להקשות לכאורה למה רבא אמר את דבריו על הסיפא של המשנה יותר מברישא? ויש לומר דברישא איירי כשהם בלב ים, ודוחק לומר דאיירי שמהלכת ברקק, משא"כ בסיפא איירי כשנכנסו לנמל, ושם מצוי רקק. ודו"ק (וכן מדויק מגירסא המובאת בדקדוקי סופרים (אות ל): כדאמר רבא במהלכת ברקק, ה"נ גזירה שמא תהלך ברקק. עכ"ל. וע"ש בהגהות למטה. והלום ראיתי במשמרות כהונה שכתב ממש כן, וציין דבתוד"ה האי משמע דכך היתה גירסתם בגמ', ע"ש).

'במהלכת ברקק' - ע"י לעיל (כז ע"ב) על ענין רקק, ושם גם הבאנו מחלוקת הראשונים כאן אי איירי במהלכת ברקק מעל י"ט או בתוך י"ט.

'הני שב שמעתא דאיתאמרן...' - קבלה בדינו שהם ה'שב שמעתתא' המבוארות בחולין (מב ע"ב) בעניני טריפה (ראבי"ה חולין סי' אלף פט ענין שב שמעתתא עמ' פד וכתב שכן פי' ר"ח, ולפנינו בר"ח אינון, אור זרוע סי' קמז, חידושי המאירי).

[לשון זרה ומזרה ראיתי בחידושי הריצ"ד (מוהר"ק) 'כל השקלא וטריא מן ת"ש הני שב שמעתתא עד סופה - דחוקה היא'. עכ"ל. ונ"ל שהבנתי למה כתב דדחוקה היא, ויתכן דמחמת כן פי' המאירי דלהלן 'אליהו' ויוסף שידא' לפנים אחרות, אך רוב ככל המפרשים אף לא רמזו דבר לדחיקותה כביכול, ולאורם נסע ונלך, ואכמ"ל מה שבלבי בזה].

'לאו, אליהו אמרינהו...לא, דלמא...' - הרי שלא ידעו מי אמר השמעתתא, ומ"מ דבר ראשון תלו באליהו הנביא, משום שהיה מצוי אצלם בבית מדרשם (אור זרוע סי' קמז וכתב: דאיהו מלאך ורגיל למיזל בקפיצה וכו') כי אליהו היה רגיל ליכנס בבתי מדרשות בשעה שעוסקין בתורה. עכ"ל. וכ"כ הגרי"ז שטרן משאוול במאמר תהלוכות האגדות [שבסוף שו"ת זכר יהוסף ח"ב] פרק ז ד"ה ובסו"ס). אך יש מפרשים ד'אליהו' פירושו אדם חשוב וכשר, אלא שהלך בקפיצה [ע"י שם] למעלה מעשרה, וקרא ודימה חשיבות אדם זה לחשיבות אליהו הנביא מצד עופפותו ושוטו באויר (חידושי המאירי [וקצ"ע דבהמשך הסוגיא הוא ודאי אליהו הנביא ממש, ודו"ק, ודלא האור זרוע והגרי"ז משאוול הנ"ל. אך גם החת"ס ומהר"צ הכהן דלהלן ס"ל כהגרי"ז משאוול, דכל דברי החת"ס איירי באליהו הנביא, ומהר"צ הכהן כתב דדרגת השד כאליהו הנביא וכו', ע"י להלן. וכ"ה בדברי יחזקאל ס' ז ענף ד ס"ק יח דהוא אליהו המלאך).

'לאו, אליהו אמרינהו...' - מבואר בסוגיין דאם יש איסור תחומין למעלה מעשרה, לא יבוא אליהו הנביא בשבת. ולכאורה יש להבין א"כ איך הוא מגיע לכל ברית מילה בשבת ויו"ט, וכן מנהג כל ישראל לומר "עמוד על ימיני וסמכני"

גם בשבת ויו"ט! וי"ל דכשאליהו הנביא הוא בדמות מלאך, ודאי שיכול ללכת בכל העולם כרצונו ככל המלאכים, שהרי אינם חייבים במצוות. אבל כשיבוא לבשר הרי ילבש גוף אדם, וכשהוא לובש גוף אדם הריהו חייב בכל המצוות (שו"ת חתם סופר ח"ו ליקוטים סי' צח, וע"ש באורך [וע"ע היטב בדבריו חאו"ח סי' רח ד"ה ויש כאן מקום, ובמגדים חדשים כאן באריכות (עמ' רכ-רכג)]. וע"ע בהגהות דברי נחמיה. אמנם ע"י בשו"ת תורה לשמה סי' שפ שכתב דגם כשאליהו הנביא מתלבש בגוף אדם הוא פטור מכל המצוות, וא"כ לכאורה לפ"ז צ"ב כאן. ואולי י"ל דשאני לעתיד לבוא שאז הוא מתגלם כאדם ממש, משא"כ לפני הגאולה גם כשמתגלה פה ושם בדמות אדם - הרי זה כבגד חיצוני בעלמא ואינו מתחייב מש"ה במצוות. ודו"ק. וע"י להלן בדברי השפת אמת, ולהלן לגבי משיח בן דוד. וע"ע מאור ישראל).

יוסף שידא' - הובא עוד בגמ' (פסחים קי ע"א), וע"ע בגמ' (יבמות קכב ע"א) גם 'יונתן שידא'. וע"ע בספר הזוהר (במדבר, רנ"ג ע"א) אודות 'יוסף שידא' [ואית בהון חכמינן באורייתא דבכתב ודבעל פה, אתקרי יוסף שידא על שם דאוליד ליה שד'ן ו'שדין יהודאין' (וע"ש בנצוצי זוהר אות ב, ובמגדים חדשים כאן)].

רבנו יהודה החסיד היה אומר שהשדים מאמינים בתורה ועושים כל מה שאמרו חכמים וכו', ושוב הקשו משמעתינ דאסקינן דיוסף שידא אמרינהו, אלמא לא מינטר שבתא, והשיב דהפשט כאן בגמ' שהיו שני שדין, שד אחד בסורא ויוסף שידא בפומבדיתא, השד בסורא אמר שם השמעתתא, ואח"כ אמר ליוסף שידא דרך לוח חלול וארוך, ואמרם יוסף שידא בפומבדיתא. וקשה דא"כ אפשר לומר כן גם על אליהו, שאליהו אמרן ע"י תלמידו שהיה בסורא וכו'. לכן נראה כפרש"י דיוסף שידא לא מינטר שבתא (אור זרוע סי' קמז [ולא זכיתי להבין ענין 'לוח חלול וארוך']).

ומבואר בגמרא דיכול להתגלות על ידי יוסף שידא אותם דברים שמתגלים בתורה על ידי אליהו [ואליהו הוא מלאך הברית, ושידא הוא הנולד ממי שאינו שומר הברית, ושמו יוסף - דרגא דצדיק שומר הברית, כי "עמך כולם צדיקים", שאין הערלה נקראים אלא על שם הגויים], ואין ניכר ביניהם אם הוא ממדרגת גילוי אליהו או ממדרגת יוסף שידא אפילו להאמוראים בעלי התלמוד. והוא משידין יהודאין הנזכר בזוהר, דסוף אותן רוחות ליתקן להיות נפשות יקרות (מהר"צ הכהן מלובלין בצדקת הצדיק אות קג [שהעתיק תלמידו רבי מיכאל מוקוטובסקי הי"ד (א"י של הרב יוסף דעת נר"ו) מעצם כתי"ק], וע"י לעיל יח ע"ב לגבי 'דחזא לאונסיה').

ויש מי שאומר שאינו שד ממש, אלא אמרו כן דרך צחות, שהיה זה אדם שהלך בעבירה מחוץ לתחום, וכנגד 'יוסף מוקיר שבת' קוראים לו 'יוסף שידא' (המאירי בחידושי ובבית הבחירה, ולכאורה צ"ע דאינו חולק על מציאות יוסף שידא, שהרי הוא מפורש בגמ' פסחים קי ע"א, ע"ש, אלא ס"ל דלא מסתבר שילמד לחכמים הלכות, ובפרט הלכתא גבירתא כהני שב שמעתתא. וע"י במהדירים על המאירי שם. וע"י היטב ברש"י יבמות קכב ע"א 'יונתן שידא' - שד היה או בקי בהן. עכ"ל. ודו"ק).

'יוסף שידא אמרינהו' - לכאורה כוונתם דיוסף שידא אמר השמעתתא במקום אחד, אבל במקום השני עדיין אפשר לומר דאליהו אמרינהו. אמנם מהמשך הגמ' מבואר דאם יש תחומין למעלה מעשרה א"כ אליהו אינו יכול לבוא בשבת כלל, אפילו למקום אחד, כיון שמהרקיע לארץ הוי מחוץ לתחום. אך לכאורה יש לדחות דאולי לקמן הכוונה שכשבא לבשר צריך לעבור ממקום למקום ואז יש לו איסור תחומין, אבל רק לרדת ישר וללמד יתכן דשרי, דלכאורה אין סברא שיהיה איסור תחומין בירידה ישירה מלמעלה למטה. אך האמת דלהלן משמע דגם בירידה ישירה מלמעלה למטה יש איסור תחומין (שפת אמת, וע"י לעיל).

'הריני נזיר ביום שבן דוד בא' - משמע דאם יש תחומין מעל י"ט גם לא יבוא המשיח בשבת ויו"ט. ולכאורה קשה והא שנינו דבניסן או בתשרי נגאלו ישראל ובניסן או תשרי עתידין ליגאל, ובפשטות היינו באותו יום שנגאלו אז, וא"כ משיח בן דוד יבוא ביו"ט, ולא חיישינן לתחומין (טורי אבן ר"ה יא ע"ב). ותירץ דהתם בקץ של "בעפ"ה" והכא בקץ של "אחישנה" (וע"ע להלן).

עוד קשה שהרי מסתבר שמשח בן דוד יהיה בינינו, וכשיגיע זמנו לגאול מקבל ציווי מהשי"ת לקום ולגאול, ואינו מחויב לבוא מן השמים באותו יום (שו"ת חתם סופר ח"ו ליקוטים סי' צח, ואעתיק לשונו בזה כי דבריו מופלאים: בהא דביאת בן דוד צריך אני להוציע הוצעה אחת, והוא כמו שהיה משה רבנו ע"ה שהיה הגואל הראשון, ונזדקן שמונים שנה ולא ידע ולא הרגיש בעצמו שהוא יהיה גואל ישראל, ואפילו כשאמר לו הקב"ה לך כי אשלחך אל פרעה, מ"מ סירב ולא רצה לקבל על עצמו, - כן יהיה אי"ה הגואל האחרון, ומיום שחרב בהמ"ק מיד נולד אחד הראוי בצדקתו להיות גואל, ולכשיגיע הזמן יגלה אליו השי"ת וישלחו, ואז יערה עליו רוחו של משיח הטמון וגנוז למעלה עד בואו, וכאשר מצינו בשאול אחר שנמשח באה עליו רוח ממשלה ורוח הקודש אשר מלפנים לא הרגיש בעצמו, כן היה בגואל הראשון וכן יהיה בגואל האחרון, והצדיק הזה בעצמו אינו יודע, ובעונותינו כי רבו כבר כמה וכמה מתו ולא זכינו שיערה עליהם רוחו

של משיח, גם כי הם ראויים לכך אבל הדור לא היה ראוי, אולם כשיגיע אי"ה יגלה אליו ה' כמו למשה בסנה וישלחו או לישראל לבד או למלך אחד כמו לפרעה לומר שלח עמי. עכ"ל. ויה"ר שנזכה לראות בעינינו קיום דבריו בב"א). וי"ל שאין כוונת הנודר 'ביום שכן דוד בא' ליום שמתגלה שהוא משיח, אלא כוונתו ליום שגואל בפועל, וביום הזה שצריך לעבור ממקום למקום בכל שבטי ישראל ולקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ - בודאי צריך לעשות הכל ע"י קפיצה ואינו יכול לעשות כן בשבת ויו"ט שיש בהם איסור תחומין (חתם סופר שם, ועע"ש. ולפ"ז י"ל גם קושית הטורי אבן, שכן דוד יבוא בחג, אבל לא יגאל עד ימי החול. וכן תי' בשו"ת תשובה מאהבה סי' ריא, וכלי חמדה פר' שמיני אות ג. ובמגדים חדשים העיר מכ"מ בחז"ל דמשמע שביאת משיח בן דוד הוא גם יום הגאולה, וכ"ה מהלך 'כיון דאתי משיחא הכל עבדים הן לישראל').

(ע"ב) 'והא לא אתא אליהו מאתמול... שאין אליהו בא לא בער"ש...' - ומבואר דאליהו יבוא יום אחד לפני ביאת המשיח. אמנם בפסיקתא רבתי דרב כהנא (פרשה לו פיסקא 'רני ושמחי" ס' ד, והובא בילקוט שמעוני ישעיה רמז תעה) איתא שאליהו יבוא ג' ימים לפני ביאת המשיח (וכן הקשה בויואל משה [מאמר ג"ש סי' נ], ועי' מגדים חדשים באריכות). והרמב"ם (פ"ב ה"ב) הביא מחלוקת אם אליהו יבוא לפני המשיח, או אחרי המשיח לפני מלחמת גוג ומגוג (וז"ל שם: 'יראה מפשוטן של דברי הנביאים, שבתחילת ימות המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג, ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישראל ולהכיין לבם וכו'. ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו, וכל אלו הדברים וכיו"ב לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים שתומין הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו, אלא לפי הכרע הפסוקים, ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו, ועכ"פ אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת, ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות, ולא יאריך במדרשות האמורים בענינים אלו וכיו"ב, ולא ישימם עיקר, שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה וכו', אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שבארנו. עכ"ל. ועי' ברדב"ז שם, ובתורת חיים ופתח עינים כאן, ובהמשך תש' החתם סופר דלעיל. והגר"ח קנייבסקי שליט"א בקרית מלך על הרמב"ם שם, ציין את הסוגיא כאן כמקור לדעה שהביא הרמב"ם בשם 'יש מן החכמים', שאליהו יבוא לפני המשיח. וציין את 'פרקי משיח' [שנדפס באוצר מדרשים עמ' 392] כמקור שאליהו יבוא לפני מלחמת גוג ומגוג. עכ"ד. אך עי' בפרקי משיח דגם שם מובא דאליהו הוא מגלה את המשיח ואומר להם: קומו כי אליהו אני, וזה מלך המשיח וכו'. ע"ש. ודו"ק].

'אמרינן לבית דין הגדול אתא' - פי' ללשכת הגזית מקום בית דין הגדול, כי שם יגלה בתחילה (ריטב"א. וכתב בהגהות מהר"ץ חיות מכאן ראייה שיוכלו להסמין ולהקים בית דין הגדול לפני ביאת אליהו. עכ"ד. וכ"כ הרש"ש בסנהדרין יג ע"ב. ואכמ"ל. אלא שלכאורה לפי הרמב"ם דלעיל הרי יתכן שהמשיח יבוא לפני"כ ויעמיד ביד הגדול ואח"כ יבוא אליהו. גם יש לדייק היטב בלשון הריטב"א שכתב שיבוא ללשכת הגזית 'מקום' בית דין הגדול, ואולי כוונתו שיבוא למקום הראוי להם אבל הם עדיין לא נסמכו לשם. ודו"ק. ועי' היטב בסוף בית הספק שבספר כרתי ופלתי סוס"י קי, שו"ת חתם סופר ח"ו ליקוטים סי' צח ד"ה ועד"ז, מגדים חדשים [עמ' רכז-רכט] באריכות).

'שאין אליהו בא לא בער"ש ולא בערי"ט מפני הטורח' - שמניחין צרכי שבת והולכין להקביל פניו (רש"י, ריטב"א). ולכאורה קשה, וכי מי לא מוכן להניח כל צרכיו ולרוץ לקראת אליהו! וי"ל דעכ"פ צרכי שבת לא יהיו מוכנין, ומי שלא טרח בער"ש מה יאכל בשבת [וכ"מ בלבוש (סוס"י רצה) שכתב שאין אליהו בא לא בער"ש ולא בערי"ט שלא לחלל. עכ"ד. ועי' מגדים חדשים]. א"נ י"ל דביאת אליהו כולה לטובה, ואפילו לא על חשבון טורח של עזיבת הכנות שבת [וכ"מ בספר סדר היום (סדר מוצ"ש) שכתב דכ"ש שלא יבוא בשבת ויו"ט עצמן, שכל העם בנחת ואין לבלבל אותם. עכ"ד, ועי' מגדים חדשים].

ומלשון רש"י וריטב"א 'והולכין להקביל פניו', משמע שיש ענין בהקבלת פני אליהו הנביא כשיבוא בב"א, ולפ"ז יש לבאר מש"כ המנהיג (סי' ב): מנהג בכמה מקומות שאין נועלים החדרים בלילי הפסח, כי בניסן אנו עתידים להגאל, ואם יבוא אליהו ימצא הבית פתוח ונצא לקראתו מהרה (והובא בחק יעקב סי' תפ, מגדים חדשים עמ' רכח ועמ' רלא).

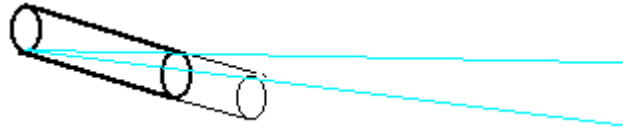
'לא בער"ש ולא בערי"ט' - בגמרא פסחים (יג ע"א) איתא שגם לא יבוא בשבת עצמה, ופי' התוס' כאן דהיינו מפני טורח סעודה של שבת. ולכאורה צ"ב מה הטורח, הרי כבר הכינוה מאתמול. ושמא י"ל על ההכנות דשריא לעשותן בשבת.

'דכיון דאתי משיחא, הכל עבדים הן לישראל' - תיבת 'הן' לכאורה מיותרת, אלא בא להשמיענו דעבדים הן מעצמם וברצונם ללא שום הכרח (בן יהוידע).

'האי תנא ספוקי מספקא ליה אי יש תחומין או אין תחומין, ולחומרא' - יש מפרשים 'ולחומרא' לגבי נזיר, אבל בתחומין לקולא כיון דהוי מדרבנן, ופסקו שאין תחומין למעלה מעשרה (רי"ף, רז"ה, רמב"ן, רמב"ם [בפכ"ז מהל' שבת ה"ג כתב 'הרי זה ספק', ובתשובותיו פריימן סי' פז-פח ביאר דאזלינן לקולא, והובא במגיד משנה שם, רא"ה, ריטב"א, או"ז סי' קמז, וכ"פ שו"ע סי' תד. אבל ב"ב מיל דהוי מדאורייתא לרוה"פ י"ל דיש תחומין אף למעלה מעשרה [המאורות בשם ההשלמה]). ויש מפרשים 'ולחומרא' לשני הכיוונים דהיינו גם בתחומין לחומרא, ופסקו שיש תחומין למעלה מעשרה (רבנו חננאל כאן [אך עי' רבנו חננאל (שבת יט ע"א)], משמעות רש"י, העתים עמ' 51, רמב"ן ורשב"א כאן בשם הראב"ד [וכ"ה בתמים דעים סי' עד, אך עי' ברשב"א להלן מח ע"א], הגהמ"י שם בשם מהר"ם, פסקי הרי"ד, רא"ש וטור. וע"ע בכרתי ופלתי סוס"י קי בסוף קונטרס בית הספק). ויש דעה אמצעית שהשובת בביתו אסור לצאת מן התחום אף למעלה מעשרה, כיון שהיתה לו חזקת ביתו, ואזלינן בספקיו לחומרא, ולא הקלו אלא בהיה בספינה שעוד לא קנה שביטה ביבשה (רשב"א, וכתב: על כן נראה לי, אלא שאני ירא להכניס ראשי בין המחלוקות וכו').

'שפופרת' - ובירושלמי (הל' ב) איתא 'מצודות' (ועי' פני משה שם), וברבנו חננאל (כאן) וספר העתים (סי' לו) איתא 'מצופית' (ועי' בינה לעתים שם).

'שפופרת היתה לו לרבן גמליאל' - פרש"י: קנה חלול, וכשהוא ארוך אין צופין בו למרחוק, וכשהוא קצר צופין בו יותר, והיתה שפופרת של ר"ג מתוקנת למדת צפיית אלפיים. עכ"ל [ונאכי איש צעיר לא זכיתי להבין דברות קדשו זיע"א, דכפי הנראה לעינינו אין נפק"מ באורך השפופרת אלא להיקף מִרְחָב הראיה ולא למרחק. ובדוחק גדול אולי י"ל דכוונת רש"י על עובי השפופרת, שאכן עובי בקוטר פחות מגודל העין מטיב את מרחק הראיה כנודע (מפני שינוי ה'פוקוס'), אך אינו במשמעות לשון רש"י 'כשהוא ארוך'. עוד אפשר לבאר בדוחק אמנם פחות, שהכוונה ממש באורך השפופרת אם היתה זכוכית קעורה בתוך הקנה החלול, ויתכן דזו כוונת התפארת ישראל בכותבו 'פערשפעקטיף', אך אין כן במשמעות רש"י דלא כתב מאומה מענין הזכוכית ורק כתב אורך וקוצר, וה' יאיר עיני]. אמנם המאירי הביא פירוש (בבית הבחירה בשם ראשונם של גאונים, ובחידושו בשם יש מן הגאונים [והיא תשובת רב האי גאון] (בתשובות הגאונים הרכבי סי' כח, והובא באוצר הגאונים חלק התשובות סי' קב)) שאין בשפופרת עצמה שום תיחכום, רק היה צינור חלול פשוט, אלא רבן גמליאל כיוון בדיוק הזוית להעמיד השפופרת, שאם יעמיד אותה ישר נכחו במאוזן יוכל לראות כל אשר ביכולתו לראות ללא השפופרת, וכל כמה שמנמיך הזוית רואה מרחק פחות (וכגון אם ינמיך אותה מאד הרי יראה רק מרחק אמה אחת ממנו, ואף פחות), ורבן גמליאל מדד כמה זוית צריך להטות השפופרת כדי שיראה בדיוק אלפיים אמה (ע"ש בבית הבחירה שהאריך, ובפתח דבריו כתב: ודברים אלו אע"פ שלענין פרוק אין לנו בהם מתוך שהם דברים סתומים וכו'. עכ"ל. ובחידושו קיצר, וסיים: והאריכו לבאר כיצד יתברר זה, והדבר קשה להבינו, ולזה כתבתי ביאור רש"י והוא מספיק. עכ"ל. והרמב"ם בפיהמ"ש כתב: לפי שאפשר לדעת מרחק איזו מקום שתרצה ממה ששיגהו העין בכלים יעשו אותם בעלי תשבורת, ויושג זה באותו הבריה שהוא בכלי הנחשת שמסתכלים בו החושים בכוכבים, ונקרא בערבי איצטורלא"ב. ואיני רוצה להאריך ולהזכיר איך יושג זה, כי הענין בזה ארוך, ואפי' באריכות לא יובן אלא מי שידע חכמת התשבורת, וידע מה שיתחייב מן הייחוס בדמיונות הדומים זה לזה, ואיך יצא הצלע שאינו ידוע, כשתדע הצלעות האחרות שיש להם ענין, ומה שישתף חכמת התשבורת לזאת החכמה ימצא זה הענין קרוב, ואינו צריך אריכות. עכ"ד. כך הוא ע"פ תרגום רבי יוסף ב"ר יצחק בן אלפואל, כמו שמופיע במאירי, וכ"ה בפיהמ"ש שבדפוס וילנא [בשינויים קלים] שהיה התרגום היחידי על סדר מועד עד לתרגום החדש של הר"י קאפח, שתרגם מחדש ע"פ הערבית, וכתב שכל הקטע הזה שובש ע"י המתרגם הראשון, שכנראה לא היה לו מושג בכלי הזה ולא ראהו ולא ידעו, והתיבות 'שמסתכלים בו החושים בכוכבים' אינם במקור כלל והיא הוספת המתרגם מדידיה, ועי' בתיאור מדויק של כלי זה בספר 'כלי הנחושת' להר"א אבן עזרא. וכך תרגום הרי"ק: לפי שאפשר לדעת מרחק איזה מקום שתרצה ממה שתישיגהו ראיית העין באמצעות כלים שעושים המהנדסים. ואפשר להשיג את זה גם במחוגת אלאסטורלא"ב, ואיני רואה שכדאי להאריך ולבאר איך רואין את זה מפני שארך הדיבור וימשך ולא ישיג ממנו תועלת אלא מי שידע הנדסה וידע יחסי המשולשים הדומים, והיאך אפשר להשיג ידיעת הצלע הבלתי ידוע אם ידועים לנו צלעות אחרות ידועות. ומי שלמד הנדסה עד כדי הבנת ענין זה, ימצא שענין זה קל ואין צורך להאריך בו. עכ"ל. ועכ"פ נראין הדברים שכוונת הרמב"ם לפי הגאונים הנ"ל, ואכמ"ל. ועי' להלן לגבי עומקו של גיא. ועי' היטב בלשון השאלה בשו"ת הרשב"א ח"ד סי' קב, ומבואר מינה ששפופרת דרבן גמליאל הוא אכן כלי ה'איצטורלא"ב, אלא שלא מובן שם דאין שום הכרח בגמ' שהיה מביט בה בשבת, אלא בער"ש לצורך שבת [מגדים חדשים]]. והלום ראיתי בספר 'זכר צבי' - תחום שבת ומדידתו [לרמ"ש בליכר נר"ו מח"ס 'משכיל אל דל' בהלכות עירובין] (עמ' 78) שביאר בדעת רש"י כך:

מתקינים שפופרת בזוית מסוימת, הצופה מצמיד עינו לקצה התחתון של השפופרת וצופה דרך הקצה העליון של השפופרת, וככל שמאריכים את השפופרת - משתנית זוית הראיה ויראה מרחק קטן יותר. עכ"ד. אמנם בסוף הספר (שם עמ' 120) כתב דהעירו לו אנשי מקצוע שבשפופרת כזו אי אפשר להגיע כלל לדיוק, מכיון שכל סטיה קטנה של זוית תגרום לטעות של מאות אמות, וכ"ש כאשר עומדים על ספינה שמיטלטלת.

'וצופה בה אלפיים אמה ביבשה וכנגדה אלפיים בים' - כי את עיקר תיקון השפופרת הכין ע"פ צפייה ביבשה, דשם יכול למדוד כמה הם אלפיים אמה, אך בים אינו יכול למדוד, רק אחר שראה באיזה אורך שפופרת רואים אלפיים אמה ביבשה, ה"ה דיראו בו אלפיים אמה בים, דאין הבדל בין צפייה בים לצפייה ביבשה (תורת חיים, ענף יוסף).

'הרוצה לידע כמה עומקו של גיא, מביא שפופרת ומביט בה וידע כמה עומקו' - פי' רש"י: מביא שפופרת ומביט בה ביבשה [במישור], וימדוד כמה אמות הוא יכול לצפות בה, ואח"כ ילך על שפת הגיא ויצפה בה לעומקו ויתרחק לאחוריו עד שיבחין שבמקום שכלה עומקו של גיא שם כלה צפיית השפופרת, שאם יתרחק עוד מעט לא יראה את קרקעית הגיא, וידע שעומקו של גיא והרחקתו שנתרחק משפתו הוי כמדת צפיית השפופרת [ואז ימדוד את מרחק הרחקתו משפת הגיא, ויפחית ממידת האמות שראה בשפופרת ביבשה במישור, והתוצאה היא עומקו של הגיא]. עכ"ל. ולכאורה קשה שברגע שיתרחק מעט משפת הגיא כבר לא יראה את קרקעיתו, לא מחמת המרחק, אלא מחמת הסתר שפת הגיא, ששבירת הזווית מסתירה הראייה (תורת חיים, איי הים [וכתב דאפי' א"ת דאיירי בגיא שמתעמק בזווית נמוכה שאין שפת הגיא מפריעה למראה, - גם כך רק יוכל למדוד את אורך השיפוע ולא את גובהו הישיר מתחת פני הקרקע. ועי' להלן]). והיה אפשר לפרש אחרת מרש"י, דמביט קודם בשפת הגיא על קרקעיתו, ומתקין השפופרת שיראה בדיוק עד לקרקעיתו ולא יותר אפי' אמה אחת, ואח"כ מביט בה ביבשה במישור ומודד המרחק עד היכן שרואה, והוא בדיוק עומק הגיא (תורת חיים), אך לא ניחא ליה בפשט זה דאז אינו דומיא דשפופרת של ר"ג שמביט בה ביבשה ומודד המרחק ואז יודע כמה המרחק בים, כמו שפי' התורת חיים לעיל, אבל לפרש"י הוא ממש כשפופרת דר"ג, אך אז קשה המציאות, וכנ"ל. ועי' איי הים דפירש בזה בדרך דומה אך מורכבת יותר. ובאמת שברבנו חננאל כאן כתב בפשיטות: מביא שפופרת ומביט בה קרקעית הגיא, וחוזר וצופה ומביט בה למעלה במישור, אם רואה במישור מאה אמה - יודע שעומקו של גיא מאה אמה. עכ"ל. והנה הגרי"ח בכן יהיודע כתב באריכות ליישב קושיית התורת חיים, וביאר פשט אחר ברש"י, ולפי הבנתי הדלה כוונתו כך: אין הכוונה שיתרחק לאחוריו הרחק משפת הגיא, אלא מתרחק לצדו וממשיך ללכת כל הזמן על שפת הגיא ולהביט ע"י השפופרת באותה נקודה שבקרקעית הגיא שהביט בה מתחילה [שאז היתה בדיוק מתחת לרגליו ועכשו מתרחק ממנה באלכסון], עד שכלתה ראייתו, ואז ימדוד את מרחק הרחקתו ממקום עמדו בתחילה [שהיתה בדיוק מעל קרקעית הגיא], ויפחית ממידת האמות שיכול לראות בשפופרת ביבשה במישור, והתוצאה היא עומקו של הגיא. עכ"ד. ולכאורה פלא עצום, כיון שמביט בשפופרת באלכסון, א"כ יש לנו כלל ד'כל אמתא בריבועא - אמתא ותרי חומשי באלכסונא', וא"כ ע"י שינוי הזווית - המרחק גודל ולא מהניא הפחתה גרידא. וצ"ע).

אמנם המאירי דלעיל (בבית הבחירה) בשיטת 'ראשונם של גאונים' כתב (וכ"ה בקיצור בתשובות הגאונים הרכבי שם) כך: לענין גובהו של גיא, לא יובן א"כ השיפוע של הגיא הוא שווה [דהיינו שמשתפע באותה זווית במשך כל השיפוע], ואז ברגע שיעמיד השפופרת בדיוק ביחס העמידה כמו שמעמיד אותה כשהוא עומד על קרקע ישרה [דהיינו מעמיד את השפופרת בדיוק מקביל לזווית השיפוע של הגיא, ואז הוי כמו שמביט בשפופרת ישר נכחו כשהוא על הקרקע, ועכשו מוריד השפופרת בזווית לאט לאט עד שיראה את קרקעית הגיא, וכעת יעלה על הקרקע ויביט בדיוק באותה הזווית ישר נכחו, ויסמן עד איפה ראה, ואח"כ ימדוד המרחק על הקרקע. ע"כ. וצ"ב דכך ידע רק את אורך השיפוע, אבל עדיין צריך לעשות חשבון מהו הגובה הישיר, ומעין מה שהקשנו לעיל על הבן יהודע, אלא שכאן נוכל לומר דזו כוונת המאירי שאח"כ עושה גם החשבון הזה, או שכוונת המאירי רק למדידת אורך השיפוע, אבל בכן יהיודע הרי נקט מספרים: מאה אמה ראיית השפופרת, שלוששים אמה המרחק על הקרקע, הרי שבעים אמה עומק הגיא, ע"כ. - וזה אינו נכון לכאורה. ודו"ק]. אך אפשר לבאר גם בפשיטות שמודד כך את רחבו של הגיא, שעומד ומביט בשפופרת ישר נכחו ומנמיך אותה לאט לאט עד שיפגש בשפת הגיא שבצד השני, ואח"כ יביט כן על הקרקע בדיוק באותה זווית, ויסמן עד איפה ראה, ואח"כ ימדוד המרחק על הקרקע (וע"ש במאירי שסיים: זה נוסח דברי ראשונם של גאונים, ועדיין צריכים אנו למודעי, וגדולי הרבנים [=רש"י] כתבו בהם בפירושיהם דברים פשוטים יותר. עכ"ל).

'הרוצה לידע כמה גובהו של דקל, מודד קומתו וצלו [של עצמו], וצל קומתו [של הדקל], וידע כמה גובהו של דקל' - יש לבאר על דרך המוסר, שלא יזלזל אדם בגדולי דורו משום שיאמר שיש ירידת הדורות וכו', ויאמר וכי זה כרשב"י וכדו'? אלא העיקר שיפתח בדורו כשמואל בדורו, דהיינו שיסתכל על הגדולים ביחס אל עצמו היום - וכך יידע להכיר ערכם, שהרי גם דורנו אינו כדורו של רשב"י וכדו'. וזמש"כ 'הרוצה לידע כמה גובהו של דקל' - של הצדיק בדורו שנמשל לדקל "צדיק כתמר יפרח", מודד קומתו וצלו - של עצמו, וביחס לזה צלו של הגדול - ואז יידע ביחס לזה כמה גובהו של הגדול (בן יהודע. ויש להמתיק יותר דנביט על הגדולים ביחס אל עצמנו - דהיינו שנדע ונכיר שדרגת הגדולים אם פחותה היא בעינינו - הרי היא באשמתנו, משום שאנחנו ירודים גם הם לא זכו למדרגה גבוהה יותר. ועפ"ז פירשתי בס"ד מה שנחלקו רבותינו ז"ל [סנהדרין קח ע"א] מה שכתוב על נח "איש צדיק תמים היה בדורותיו", יש מרבתינו שדורשים

אותו לשבח, כ"ש אם היה בדורו של אברהם היה צדיק גמור, ויש דורשים אותו לגנאי, אם היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום. והאריכו המפרשים בביאור מטרת חז"ל לדורשו לגנאי. והנלע"ד בס"ד דאלו ואלו דברי א-להים חיים נע"י לעיל יג ע"ב] ושניהם העמידו את נח באותה דרגה. דאמת הוא שנח כמות שהוא דהיינו כמו שהצליח במציאות להגיע למדרגתו בדור המבול - אם היה ככה בדיוק בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום. אך זהו באשמת הסובב אותו כי רבה רעת האדם בארץ, אך אם היה בדור של צדיקים באמת היה יכול להגיע לדרגה הרבה יותר גבוהה והיה נחשב צדיק. ודוק היטב. ומכאן עידוד ואזהרה לדורינו, שלפעמים מהרהרים אחר גדולי וחכמי דורינו וחושבים 'מי הם ליד גדולי הדורות הקודמים'. ויתכן שזו אמת כפי דרגתם שהצליחו להגיע בדור הזה, אך אדרבה אם היו בדורות הקודמים היו משיגים יותר ומגיעים לדרגה גבוהה כפי הדור ההוא. ומנא נלמד שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, ויפתח בדורו כשמואל בדורו וכו', דהיינו שכל אדם חייב להגיע לשיא יכולתו בדורו הוא, אפילו שיצה"ר ממעיטו בהרגשה 'לא תגיע לעולם לדרגת הדורות שעברו'. כי כל אדם צריך להגיע לשיא יכלתו לפי הסובב אותו. מצד שני, מתוך זה שחז"ל הבינו שצריך להדגיש גם את צד הגנאי, נלמד שעכ"פ צריכה להיות לאדם תמיד הידיעה וההרגשה 'מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי', ויידע שעדיין לא הגיעו, וזה יעזור לו בהרגשת ההכנעה בפני הפוסקים וגדולי הדורות הקודמים, וגם יידע שתמיד יש לו מה לתקן ולהתעלות).

'הרוצה שלא תשרה חיה רעה בצל קבר, נועץ קנה... ויראה להיכן צלו נוטה...' - יש להעיר שהרי השמש אינה באותה זווית כל השנה, שכל יום היא משנה את מקום עלייתה ואת זווית הליכתה בשמים, עד שהפרש בין שיא החורף לשיא הקיץ הוא גדול ביותר (ועי' היטב ברש"י עצמו להלן נו ע"א ד"ה זהו [וברמב"ם פי"ט מהל' קידוש החודש ה"ה]), ולכאורה אם משער היום את הצל של השמש מעל הקבר - אינו דומה ליום מחר, וכ"ש שלא לעוד חצי שנה (וממש מעין זה הבאנו להקשות בספרנו כרע רבץ (עמ' תרעא) עמש"כ הפוסקים [שלח"ג ברכות כ ע"ב, רמ"א סי' צד סעי' ב ובדרכ"מ שם, לבוש שם סעי' ג, ועוד] שלא לבנות את ביהכ"נ ממול זריחת השמש ממש, ע"ש). וצ"ע (ובדוחק גדול י"ל בסוגיין, דבחורף אין החיות מסתתרות כלל בצל הקברות, כיון שחשופות לגשם וקור, וכל החשש הוא בקיץ, והשינוי בין צורות הצל בקיץ בלבד אינו משמעותי מאד. ודו"ק).

'עשה לו מחיצה של בני אדם ויכנס' - יש אומרים שמועיל דוקא לאורך של פחות מאלפיים אמה, אבל ביותר מאלפיים אמה לא מועיל (רמב"ם פכ"ז מהל' שבת הי"ד, והמגיד משנה שם ביאר טעמו, ועי' מגדל עוז שם, מרכבת המשנה, דברי יחזקאל סי' ט אות יב, קרן אורה כאן), ויש חולקים דבכל גונא מועיל (הראב"ד בהשגה שם [ועי' חזו"א סי' קט (א) ס"ק יא], רז"ה, הרשב"א בעבוה"ק, חידושי המאירי, משנ"ב סי' תה ס"ח בשם המג"א). ועי' להלן עוד פרטים במחיצה מבני אדם, ועי' באריכות בכל דין זה בשו"ת בנין עולם (או"ח סי' יג).

דף מד

'הא בדופן שלישיית, הא בדופן רביעית' - פרש"י: דבשתי דפנות אין קרוי אהל, וכי עביד בה דופן שלישיית משוי ליה אהל, ומודו רבנן דאין עושין אהל עראי בתחילה, והא דתני מותר - בדופן רביעית, דבלאו הכי הוי אהל, והאי תוספת בעלמא הוא. עכ"ל. ורוב הראשונים חלקו עליו, ופירשו שאסור לעשות בשבת ויו"ט מחיצה המתרת, דהיינו שמועלת להתיר דין מסוים, כגון דופן שלישיית בסוכה, ומחיצה בפני ס"ת לתשמיש, ומחיצה לרשות היחיד להתיר טלטול וכו'. אבל מחיצה שאינה מועלת לשום דין - שרי, לכן דופן רביעית בסוכה מותר, דהרי היתה כשרה בלי זה, וכן מותר לשים מחיצה לצניעות בעלמא (ועי' בכל זה בראשונים, ובטוש"ע סי' שטו סעי' א, ואכמ"ל).

(ע"ב) 'כאן לדעת, כאן שלא לדעת' - משום זילותא דשבת. ולכן אפילו אחד מהם יודע שהובאו לשם מחיצה, ג"כ אסור (ארחות חיים הל' שבת סי' רסו בשם הרשב"א, ב"י סי' שסב). והיום שאין לנו צניעות והסתר, אין לעשות לכתחילה מחיצה בבני אדם, ואין להשתמש במחיצת בני אדם אלא בשעת הצורך ובשעת הדחק (שבלי הלקט, מאירי, ועי' בהגהת הרמ"א עהשו"ע שם ובנו"כ).

'דהוה ליה כלדעת' - ועל כן אם עשו עם אנשים מחיצה פעם אחת, כבר לא יעשו איתם שוב דכבר מבינים, והוה ליה כלדעת (תוס' לעיל מג סו"ב, מרדכי סי' תצח בשם מהר"ם בפסקי עירובין סי' פט). אבל אם עשו איתם מחיצה לאדם אחד, יכולים להמשיך להיות מחיצה גם לאדם שני (מרדכי שם, וסיים: 'זרפיא ביד מורי', וכן העתיק הגהות אשרי סי' ד).